

LUKIANNS REISE I FIKSJONENS VERDEN

OVERSETTELSE AV UTDRAG FRA LUKIANNS SANNE FORTELLINGER

Øversettelse og innledning ved Robert Emil Berge

Filosofisk supplement har tidligere publisert et utdrag av Lukian fra Samosatas Sanne fortellinger, oversatt av Roger Bakke, i utgaven med tema «Teknologi» (Bakke 2012). Dette passet godt, siden denne teksten blir regnet som en tidlig form for science fiction. Utdraget som da ble oversatt inneholder blant annet en romferd med besøk på Månen, Sola og Venus, stjernekrig, og utenomjordiske vesener. Om dette faktisk skal regnes som science fiction er, som Roger Bakke påpeker i sin innledning, et omstridt spørsmål, og som vi skal se, er det et kjennetegn ved Lukians verker at de er vanskelig å sette i bås.

I perioden mellom år 50 og 250 e.Kr, som blir kalt «den andre sofistikken», fikk den klassiske greske kulturen en særlig høy status i Romerriket (Swain 1996:1). Å ha en gresk dannelse, paideia, kunne være en snarvei til å sikre seg viktige posisjoner helt opp i kretsen rundt keiseren. Grekere som var dyktige talere og retorikklerere var derfor svært ettertraktet, og kunne selv komme høyt opp i det romerske samfunnet. I dette miljøet skjedde det en stor utvikling innen mange litteratursjangere. Det var mange intellektuelle som kjente den klassiske kulturen inngående, og som konkurrerte om å være de mest kunnskapsrike og veltalende.

Når disse «sofistene» skrev litteratur, så var det med et ønske om å demonstrere sin evne til å uttrykke seg elegant og sofistisert. De utfordret sjangergrenser, og de hadde også et voksende publikum som hadde stor kunnskap og derfor ønsket å bli utfordret (Mheallaigh 2008:404). En type litteratur som utviklet seg mye i denne perioden, var lengre fiksjonelle prosaverk, forløpere til den moderne romanen. Lukian var en slik sofist, og Sanne fortellinger er en av disse prosatekstene, som i tillegg problematiserer sin egen fiksjonalitet på flere plan.¹ Ettersom dette nummeret bærer temaet «fiksjon», passer det derfor godt å presentere en oversettelse av første del av Lukians Sanne fortellinger, fra innledningen og fram til der Roger Bakkes oversettelse tar over.

Vi vet lite sikkert om Lukians liv, men den mest sannsynlige historien er at han ble født i Samosata, en by i det

som da var den romerske provinsen Syria, en gang mellom år 115 og 125 e.Kr. Samosata lå i den østre enden av Romerriket, hvor de som styrte snakket gresk, mens mesteparten av befolkningen, og Lukian, hadde gammel-syrisk som morsmål (Swain 1994:298–302). Lukian fikk en god, gresk utdanning, og ble en populær taler og forfatter. Det virker likevel ikke som om han fikk noe viktig embete, kanskje siden han ikke var født greker. Dette ga ham likevel en gunstig posisjon for å kritisere den kulturen han hadde blitt en del av, men kanskje aldri ble fullstendig integrert i (Swain 1994:311–312). Mange av de omtrent 70 bevarte verkene av ham er da også satiriske tekster, komiske dialoger og andre prosaverk som kommenterer eller kritiserer aspekter ved samtidens kultur og litteratur.

Som nevnt er det farlig å ta for gitt at Lukians tekster er det de utgir seg for, eller at den genialt skjulte betydningen man oppdager, ikke også er en felle for forståelsen. Her vil jeg komme med noen betraktninger om Sanne historiers metafiksjonalitet, med vekt på den delen jeg har oversatt, vel vitende om at det er lett å la seg lure hvis man tror at man skal komme fram til hva Lukian faktisk mente med teksten.

Det første han gjør i innledningen, er å etablere hvem den tenkte leseren er, hva slags tekst det er og en tydelig fortellerstemme som snakker i jeg-person. Vi får presentert et bilde av den hardtarbeidende studenten som sliter seg gjennom tunge bøker, like iherdig som idrettsfolk løfter tunge vekter. Fortelleren gir så kriteriene for en tekst som slike studenter kan ha nytte av å lese som adspredelse, og forklarer hva som gjør denne teksten egnet som et slikt hvileskjær. Den er løgn, fortalt på en troverdig måte, men aller viktigst: Den alluderer til klassiske forfattere som leseren kan gjette seg fram til. Fortelleren er en velmenende vismann, som selvsikkert og uanfektet vil stille sin kunnskap til disposisjon for de unge studentene.

Allerede her kan en oppvakt leser bli mistenksom, og spørre seg om det som har blitt etablert, altså den tiltenkte leseren, teksten og forfatteren, er det de foreløpig har blitt presentert som. Fortelleren beskriver studenten som til-

tenkt leser, men det er en tredjepart han henvender seg til, den som skulle være opptatt av de unge studentenes bruk av fritid. Om fortelleren ikke er helt åpen om den tiltenkte leseren, så har vi kanskje også grunn til å tvile på om teksten er akkurat det han påstår at den skal være, altså en lett og underholdende tekst, ispedd litt oppbyggelig innhold. Og kanskje skjuler den noe enda mer sofistikert enn allusjoner til kjente klassiske forfattere. Om ikke dette er nok til å vekke mistanke, så avslører fortelleren seg helt åpenlyst som upålitelig når han først sier han ikke skal nevne hvilke forfattere han alluderer til, for så å nevne to av dem rett etterpå.

Her benytter han seg også av et spesielt grep, som er å tiltale leseren direkte i andre person. Tekster som tiltaler leseren direkte var ikke noe nytt; de har mest sannsynlig eksistert siden skrivekunsten ble til, for eksempel i brev og på skilt. Et berømt eksempel er innskriften «kjenn deg selv!», fra Apollons tempel i Delfi. Det som gjør dette grepet intrikat her, er måten både den tiltenkte leseren og fortelleren eksplisitt blir fiksjonalisert på, og at den fiksjonen som blir etablert, samtidig blir tematisert. Karen Ni Mheallaigh sammenlikner dette med postmoderne virkemidler, og beskriver det slik: «The technique in Lucian's hands illustrates the world-creating power of text in a manner that brings us thrillingly close to postmodern fiction, such as the works of Eco, Calvino, and Borges, with their obsessive invention of fictive hypotexts, pseudo-documents, and textual traditions» (Mheallaigh 2008:422).

Innledningen fortsetter med et angrep på forfattere som skriver åpenbart fiktive tekster, men som prøver å overbevise leseren om at det de skriver er sant. Den verste synderen er Odyssevs, mener fortelleren. Hvorfor anklager han ikke Homer direkte? Det er tross alt han som forteller om Odyssevs' løgner. Noe svar på det finner vi ikke i teksten, men det viktige er at vi umiddelbart stiller oss spørsmålet: Hva gjør Odyssevs' usanne fortellinger mer kritikkverdig enn Homers? Innledningen avsluttes så med en påstand om hva som gjør denne historien mindre kritikkverdig enn alle de andres. Det er det at den ikke gir seg ut for å være sann. Det er lett å være enig i dette, og det er god grunn til å tro at Lukian også mente det, siden mange av tekstene hans er angrep på hykleri og doble standarder. Men mistenksomheten er etablert, og det er vanskelig å ta noe av det som blir sagt alvorlig. Kanskje det egentlige po-

enget ikke er at tekster skal være tydelige på om de beskriver noe som har skjedd eller ikke. Kanskje det skjuler seg andre nivåer av mening som vi ikke oppdager hvis vi tar den litt snusfornuftig fortellerstemmen helt på alvor. Da er ikke teksten det den gir seg ut for likevel, men den har lagt ut noen tegn som utfordrer oss til å avsløre flere lag av den.

Når selve historien begynner, så forsvinner den kloke og kalkulerende fortelleren i bakgrunnen, og vi får en mer tradisjonell historieforteller, akkurat en slik som vi har blitt advart mot i innledningen. Det er som om den samme fortellerstemmen gjør seg selv til sin egen sekundære forteller, og vi blir minnet om forholdet mellom Odyssevs og Homer igjen. Fortelleren tar i bruk mange fortellertekniske grep for å gjøre historien overbevisende. Men det er jo nettopp det han har lovt å gjøre, å fortelle løgner på en troverdig måte.

Det er vanskelig å ikke lese historien på minst tre plan: Først, som en spennende og underholdende fortelling, slik også et barn ville satt pris på den; så som en utfordring for klassiske studenter, hvor man prøver å identifisere alle referanser, og å forstå humoren og det satiriske innholdet; og til slutt som en intrikat kommentar til utviklingen av fiksjonslitteratur. Lukian opprettholder disse planene, og sikkert flere som jeg ikke har sett, på en leken måte. Det var en lang tradisjon hos antikke forfattere å

la det første ordet i en tekst omfatte hva det hele skulle handle om. At teksten er ment som en utfordring, en gjettelek, blir da antydning allerede fra starten ved at Lukian begynner slik: «Hosper tois atletikois», «slik det er for de som konkurrerer».

Oversettelsen har OCT-utgaven redigert av M.D. Macleod fra 1972 som grunnlag (Macleod 1972).

Allerede her kan en oppvakt leser bli mistenksom, og spørre seg om det som har blitt etablert, altså den tiltenkte leseren, teksten og forfatteren, er det de foreløpig har blitt presentert som.

Illustrasjon: Susanne Bergø

Utdrag fra Lukians «Sanne fortellinger»

Innledning (I.1–4)

Idrettsfolk, som er opptatt av å ta vare på kroppen, tenker ikke bare på sunnhet og kroppsøving, men også på å få passelig med tid til å hvile. De anser faktisk dette for å være den viktigste delen av treningen. På samme måte mener jeg at seriøse studenter burde ta studiene litt med ro etter mye lesning av tung litteratur, og dermed gjøre seg klare for mer iherdig innsats senere. Et passende avbrekk ville være å lese noe som ikke bare er ren nymotens og triviell underholdning, men som i tillegg presenterer noen mer kultiverte betraktninger, noe jeg formoder man vil mene at dette verket gjør.

Det er nemlig ikke bare den eksotiske handlingen og den elegante utformingen som vil engasjere dem, og ikke bare det at verket er et mangfold av løgner, fortalt på en plausibel og troverdig måte. Det er også slik at hver ting som blir fortalt, ganske humoristisk hentyder til en av de klassiske poetene, historikerne eller filosofene som har skrevet fantastiske og mytiske tekster. Jeg kunne ha nevnt dem ved navn om det ikke hadde vært innlysende for deg hvem de er underveis i lesningen.

Et eksempel er Ktesias¹ fra Knidos, sønn av Ktesiokhos. Han har skrevet om India og forholdene der, uten å ha sett det selv eller å ha hørt om det fra noe annet sannferdig menneske. Også Iamboulos har skrevet mange utrolige historier om dem som bor ute i det store havet, men selv om alle vet at han baserte seg på løgner, så har handlingen likevel en fornøyeelig oppbygning.

Det er mange andre som også har satt seg fore å gjøre det samme, og som har skrevet ned sine oppdiktete vandringer og reiser. De har beskrevet digre villdyr, villmenn og ukjente levesett. Forløperen deres, og læremesteren i den slags lureri, er Odyssevs hos Homer. Han fortalte Alkinoos² og hoffet hans om å tvinge vinder, om enøyde menn og kannibaler, ja til og med om mangehodede vesener og om reisefeller som ble forvandlet ved hjelp av trylledrikker. Med mange slike ting forundret han de ulærde faiakerne. I mitt møte med alt dette, så har jeg ikke klandret noen så mye for å fare med løgn, for jeg har jo sett at dette faktisk er vanlig, til og med blant dem som hevder å drive med

filosofi.³ Men det forundrer meg om de har trodd at ingen skulle oppdage at det de har skrevet ikke er sant.

Siden også jeg i min forfengeligheit ønsker å etterlate meg noe til dem som kommer etter oss, slik at ikke jeg alene skal gå glipp av mytespinneriets friheter, og siden jeg ikke har noe sant å komme med – jeg har jo ikke opplevd noe nevneverdig – så har jeg begynt å fortelle løgner som er mye mer anstendige enn de andre, selv om jeg er sannferdig i dette ene, at jeg faktisk innrømmer at jeg lyver. Jeg skulle derfor mene at jeg selv unngår den kritikken som er rettet mot de andre, i og med at jeg tilstår at jeg ikke sier noe sant. Jeg skriver altså om ting jeg ikke har sett, opplevd eller hørt om fra andre, og som heller ikke på noen måte eksisterer eller kommer til å kunne eksistere. Derfor bør de som måtte komme over det på ingen måte tro på det.

Avreise (I.5–6)

En gang la jeg ut på en sjøreise fra Herakles' søyler⁴ og seilte for en fin bris ut i vesterhavet. Motivasjonen og bakgrunnen for reisen var nysgjerrighet, en lengsel etter å oppleve nye ting og et ønske om å finne ut hva som fantes ved havets ende og hvilke folk som var bosatt på den andre siden. Derfor tok jeg med meg store mengder proviant, tilstrekkelig med vann og femti likesinnede menn på min egen alder. Jeg gjorde også i stand en stor mengde utstyr, og jeg ansatte den beste styrmannen, etter å ha overtalt ham med en høy hyre. Så forsterket jeg skipet, en akatos⁵, så det skulle tåle en lang og strabasios sjøreise.

Etter å ha seilt ei natt og en dag i mild vind så kunne vi fortsatt skimte land, for vi dro ikke noe særlig kraftig ifra. Men idet sola kom opp så tiltok vinden, bølgene vokste og det ble mørkt.

Det var ikke lenger mulig å holde styr på seilet. Vi overga oss derfor til vinden, og vi seilte i storm i syttini dager. På den åttiende dagen, da sola plutselig kom fram, fikk vi øye på ei høy og skogkledd øy i nærheten som ikke var omgitt av så høy sjø, for stormen hadde for det meste gitt seg.

Vi la til og gikk i land, og på grunn av de store strabasene ble vi først liggende lenge på bakken. Da vi sto opp, valgte vi ut tretti mann til å bli igjen for å vokte skipet, mens tjue dro med meg for å undersøke hva som fantes på øya.

I mitt møte med alt dette, så har jeg ikke klandret noen så mye for å fare med løgn, for jeg har jo sett at dette faktisk er vanlig, til og med blant dem som hevder å drive med filosofi. Men det forundrer meg om de har trodd at ingen skulle oppdage at det de har skrevet ikke er sant.

Vinøya (1.7–9)

Vi gikk gjennom skogen, og da vi var tre stadion fra stranden, så vi et bronsemonument. Det var inngravert med greske bokstaver som sa: «Så langt kom Herakles og Dionysos». I nærheten var det også to fotavtrykk i fjellet. Det ene var hundre fot stort, mens det andre var mindre. Jeg antar at det minste var Dionysos sitt, mens det andre tilhørte Herakles.

Etter å ha bøyd oss ned i tilbedelse, gikk vi videre. Ikke lenge etter kom vi til ei elv og stoppet opp ved den. Den rant av vin, svært lik den fra Khios.⁶ Det strømmet mye og rikelig, så mye at det noen steder var farbart med skip. Innskriften på monumentet forekom oss derfor mye mer troverdig, siden vi så tegnene på at Dionysos hadde holdt til der.

Jeg bestemte meg for å finne ut hvor elva begynte og gikk oppover mot strømmen. Jeg fant ikke noen kilde, men derimot mange store vinranker. De var fulle av drueklaser, og ved hver av røttene piplet det ut glinsende vin som elva ble til av. I elva fantes det også mye fisk som liknet svært mye på vin, både i smak og farge. Da vi fisket noen opp og spiste av dem, ble vi faktisk beruset, og da vi skar dem opp, så vi at de selvfølgelig var fulle av bunnfall. Senere kom vi på å blande dem med annen fisk som levde i vann, og slik fikk vi vannet ut styrken på vinmaten.⁷

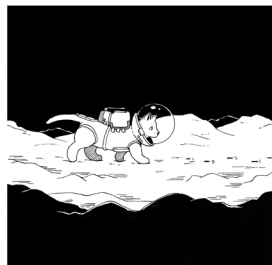
Etter å ha krysset elva på et vadested, fant vi noen mer-

kelige vinranke-vesener. Fra bakken hadde de en tykk og frodig stamme, men oventil var de kvinner. Fra hoftene og opp var de fullkomne i alt, slik Dafne blir avbildet av våre malere i det Apollon griper henne, og hun blir forvandlet til et tre. Fra fingrene deres vokste det kvister som var fulle av drueklaser. På hodene hadde de faktisk hår, som besto av krøllete blader og vinklaser.

Da vi nærmet oss, vinket de og ønsket oss velkommen, noen på lydisk og andre på indisk, men de fleste av dem snakket gresk. Så kysset de oss på munnen, og den som ble kysset ble med ett full og ustødig. Vi fikk ikke lov til

å plukke av frukten, for vesenene fikk vondt og hylte når den ble revet av. De ville også gjerne ha samleie med oss, men etter at to av reisefellene hadde ligget med dem, kom de seg ikke lenger løs. De satt fast i kjønnsorganene, for de hadde vokst seg sammen og festet rot, og det grodde allerede kvister fra fingrene deres som krøllet seg, og det var rett før de begynte å bære frukt. Så vi etterlot dem der og flyktet til skipet.

Da vi kom tilbake, fortalte vi dem som hadde blitt igjen der om reisefellenes vinrankesamleie og om alt det andre. Så tok vi noen krukker og hentet vann, og samtidig hentet vi vin fra elva. Ved morgengry, etter å ha overnattet ved elvebredden, satte vi seil i en ikke altfor sterk vind.

Illustrasjon: Jostein Fyllingen

LITTERATUR

Bakke, R. 2012, «Sanne skrøner», *Filosofisk supplement*, 7:1, xx–xx.

Macleod, M. D. (red.). 1972, *Lucian Opera Tomus I*, Clarendon Press, Oxford.

Mheallaigh, K. N. 2008, «Pseudo-Documentarism and the Limits of Ancient Fiction», *The American Journal of Philology*, 129:3, 403–431.

Swain, S. 1996, *Hellenism and Empire: Language, Classicism, and Power in the Greek World, AD 50-250*. Clarendon Press, Oxford.

NOTER (INTRODUKSJON)

¹Du kan lese mer om forholdet mellom antikk fiksjon og romanformen, og også om Lukians *Sanne fortellinger*, i dette nummerets intervju med Tim Whitmarsh.

NOTER

¹Lege og historieskriver som levde rundt 400 f.kr. Han skrev om Persia og India, men det meste har gått tapt. Ut i fra fragmenter fra sitater ser det ut til at verkene hadde liten verdi som historie, men at det kunne være spennende lesning, overs. anm.

²Omtales i Odysseen som konge over faiakerne, overs. anm.

³Selv om teksten påstår at det er lett å identifisere de det hentydes til, så blir det ofte bare spekulasjoner for oss. I skholiene står det at Lukian i dette tilfellet refererer til Ers myte i *Staten* (614–621) av Platon. Lukians poeng virker i alle fall å være at man ikke kan klandre andre for å fare med løgn, når til og med filosofer, som er så opptatt av sannhet, forteller løgner, overs. anm.

⁴Klipper på hver side av Gibraltar-stredet, overs. anm.

⁵En type seilskip som kunne bli rodd av mellom 30 og 50 roere, overs. anm.

⁶Vin fra Khios var regnet som en av de beste på Lukians tid, overs. anm.

⁷Det var ikke vanlig å drikke vinen ren, men man blandet den vanligvis ut med vann, så her gjør de det samme med den berusende vin-fisken, overs. anm.